

SUY NGHĨ VỀ VĂN HÓA ĐỌC TRONG SỰ PHÁT TRIỂN GIÁO DỤC

■ Thiên Trang

Văn hóa đọc có vai trò quan trọng đối với mọi nền giáo dục. Phát triển giáo dục không thể bỏ qua việc chấn hưng văn hóa đọc. Nhưng hiện nay, bản thân văn hóa đọc cũng đang gặp nhiều vấn đề bất cập nên chưa có nhiều đóng góp vào sự phát triển của giáo dục. Cùng với đó, những người có vai trò quan trọng trong phát triển văn hóa đọc là những người thầy giáo, cô giáo cũng chưa quan tâm nhiều đến văn hóa đọc hay việc làm sao để giúp học sinh có chiến lược đọc sách một cách hiệu quả. Vậy nên, việc nhận thức về những bất cập của văn hóa đọc, về vai trò của dạy học với dạy đọc để xây dựng một chiến lược đọc sách hiệu quả là câu chuyện cần phải được suy nghĩ và thảo luận nhằm thúc đẩy văn hóa đọc góp phần phát triển nền giáo dục quốc gia.

Những vấn đề của văn hóa đọc hiện nay

Lâu nay, nhiều người trong chúng ta thường mắc một căn bệnh cố hữu trong đọc sách là mau chán. Khi cần một việc gì đó thì lao đầu vào đọc. Đọc đêm rồi đọc ngày. Đọc quên ăn, quên ngủ. Nhưng xong việc rồi lại thôi. Đây là sự biểu hiện của việc đọc sách chỉ để làm việc. Việc đọc như vậy không nhập tâm được lâu và thiếu tính hệ thống. Bởi công việc luôn thay đổi và nhiều khi có sự khác nhau lớn trong các giai đoạn nên việc đọc sách theo công việc cũng giống như lao động theo thời vụ vậy, có thể năng suất cao nhưng hiệu quả lại thấp và thiếu tính bền vững. Việc đọc sách theo thời vụ công việc như vậy cũng bỏ qua mất một đức tính quan trọng của người đọc sách, đó là sự kiên trì. Những ý tưởng, những sáng tạo nhiều khi như một tia chớp xẹt qua, nhưng nó phải dựa trên nền tảng tri thức sâu rộng. Nó như kiểu có hàng triệu người thấy trái táo rơi rụng nhưng chỉ Isaac Newton mới phát hiện ra định luật vạn vật hấp dẫn bởi trong đầu ông có một hệ thống tri thức sâu rộng trong lĩnh vực khoa học tự nhiên. Nhìn chung, đọc sách theo thời vụ và nhu cầu công việc là một thói quen thường thấy ở con người Việt Nam. Điều này không xấu, bởi khi làm việc mà sử dụng sách vở để tìm kiếm tri thức là điều vô cùng quan trọng. Và nó cũng là cơ sở nền tảng để xử lý công việc một cách phù hợp nhất. Nhưng đọc sách theo thời vụ như vậy, xét theo tiến trình phát triển của một con người để có một nền tảng tri thức bền vững thì vẫn còn nhiều hạn chế.

Qua nhiều cuộc trao đổi thì có thể thấy rằng việc đọc sách của người Việt tùy thuộc nhiều vào cảm hứng. Nhiều bạn trẻ chia sẻ rằng họ gặp khó trong việc tìm cảm hứng để đọc sách. Mỗi lần nghe một thầy giáo giảng về một vấn đề thú vị, gọi mở ra nhiều điều hấp dẫn thì các

học trò lại có cảm hứng để tìm sách và đọc. Hay tham gia một cuộc hội thảo, một cuộc tranh luận về một vấn đề gì đó mà họ quan tâm và được mở rộng ra nhiều điều thì về lại tràn trề cảm hứng đọc sách. Lúc đó, người ta lao vào tìm tòi và đọc sách để xem xét lại những ý kiến của người khác đúng sai thế nào. Và cũng đọc theo kiểu tập trung quên ăn, quên ngủ. Thế nhưng sau đấy ngày đọc một số sách vở liên quan thì nguồn cảm hứng lại vơi cạn dần. Và rồi lại rơi vào tình trạng chán đọc. Đúng là nguồn cảm hứng rất quan trọng trong văn hóa đọc. Đọc mà không có cảm hứng, không thấy thích thú thì khó mà hiệu quả và cũng khó duy trì bền bỉ, lâu dài được. Nhưng nên nhớ, cảm hứng cũng là một thứ cảm xúc nhất thời. Nó không kéo dài lâu nếu con người không biết nuôi dưỡng nó.

Nhiều năm qua, một câu hỏi được nhiều người quan tâm là làm sao để chấn hưng và phát triển văn hóa đọc nhằm xây dựng nền kinh tế tri thức hay theo đuổi nền văn minh trí tuệ? Các cơ quan, tổ chức đi tìm câu trả lời cho câu hỏi này bằng những cuộc phát động hưởng ứng phong trào đọc sách hay những lời kêu gọi mọi người đọc sách. Cứ đến tháng 4, lại ồn ào kêu gọi và hưởng ứng Ngày sách và văn hóa đọc (21/4). Những cuộc mít tinh, những lời phát động rồi hô hào tạo thành một phong trào xã hội rộng lớn. Nhưng ứng xử với đọc sách và văn hóa đọc như vậy thật sự còn chưa hợp lý. Vì đọc sách hay văn hóa đọc không phải là một phong trào, không phải là hiện tượng hay là một yếu tố nhất thời. Đó là một quá trình văn hóa xã hội thường xuyên và liên tục nên phải ứng xử với nó một cách có văn hóa. Vấn đề văn hóa thì phải có liệu pháp văn hóa!

Đọc sách là việc quan trọng thật sự bởi nó giúp người ta hiểu những điều tốt đẹp và sống tử tế, hài hòa với mọi người hơn. Nói cách khác, đọc sách là một kênh quan trọng để con người ta sống văn minh hơn. Muốn vậy cần phải thấy được nhược

điểm về văn hóa đọc của người Việt, mà hai điểm phân tích phía trên rất quan trọng. Đúng là đọc sách là món ăn quan trọng để nuôi dưỡng tâm hồn của một con người. Cũng như cơ thể, muốn khỏe mạnh thì phải ăn cơm điều độ và phù hợp hàng ngày, chứ không ai béo khỏe vì ăn một bữa cỗ, dù ăn cỗ thì ngon hơn bữa cơm bình thường nhiều lần. Đọc sách cũng vậy, một tâm hồn mãi tuệ khi được đọc sách hàng ngày, hàng năm và kéo dài trong cả cuộc đời chứ không phải dựa vào tập trung đọc dăm ba ngày là đủ. Đó là văn hóa của sự đọc. Để chấn hưng văn hóa đọc và đưa văn hóa đọc thành động lực để phát triển nền giáo dục thì cần phải gắn việc dạy đọc với dạy học, và đưa ra những chiến lược đọc sách sao cho hiệu quả.

Dạy đọc là một nội dung quan trọng trong dạy học

Nói về văn hóa đọc, thầy cô luôn là một nguồn cảm hứng quan trọng cho học trò nuôi dưỡng sự yêu thích sách vở. Khi thầy cô coi trọng chuyện đọc sách thì việc truyền lửa cho văn hóa đọc được lan tỏa. Và ngược lại, khi chính thầy cô cũng không quan tâm chuyện đọc sách thì đừng thấy bất ngờ khi học trò cũng thờ ơ với sách vở.

Khi còn sống, thầy Phạm Đức Dương là một người đọc sách chăm chỉ và nghiêm túc. Thầy rất coi trọng việc đọc và cũng là một người truyền cảm hứng cho người khác về văn hóa đọc một cách mãnh liệt. Chẳng vì thế mà thư viện gia đình của thầy thường xuyên có học trò

đến đọc sách. Bởi không chỉ nhiều sách vở, trong đó có những cuốn sách quý được thầy lưu giữ nhiều chục năm mà không dễ tìm thấy ở những thư viện khác. Nhưng quan trọng là đến đó đọc sách sẽ được thầy chia sẻ, truyền dạy thêm về kinh nghiệm, về văn hóa đọc cũng như trao đổi về chuyên môn. Thầy luôn sẵn sàng dành thời gian để truyền cảm hứng cho học trò về tinh thần đọc sách, về đam mê nghiên cứu khoa học. Đã nhiều lần thầy nói với tôi rằng sở dĩ thầy không chỉ nghiêm túc mà còn đam mê đọc sách vì được những người thầy chỉ dạy điều đó. Thầy nghiêm túc thì trò sẽ nghiêm túc. Thầy luôn là tấm gương đối với trò nên một khi thầy coi trọng việc đọc và truyền cảm hứng lại cho trò thì văn hóa đọc cũng được gieo duyên và truyền dẫn. Thế nên, dù chủ yếu làm việc ở viện nghiên cứu nhưng thầy Dương có nhiều học trò ở các trường đại học khắp trong và ngoài nước. Trong hơn mười năm thường xuyên lui tới nhà thầy, tôi luôn gặp thầy ngồi đọc sách ở trên phòng thư viện gia đình. Nhiều

Thầy cô là nguồn cảm hứng cho học trò nuôi dưỡng sự yêu thích sách vở

hôm trời nắng nóng, thấy thầy cời trần ngồi đọc sách mà không bật quạt. Tôi hỏi thầy thì thầy bảo thầy đang thử đọc sách như một kiểu thiền, nếu mình tập trung vào đọc sách một cách cao độ thì có thể quên đi môi trường xung quanh...

Ngày nay, khi đến các thư viện ở các trường đại học, người ta không còn thấy cảnh đông đúc, thậm chí chen lấn để lấy chỗ, để mượn sách và để ngồi đọc. Cũng có thể do các thư viện khang trang hơn, tài liệu nhiều hơn và việc tiếp cận tài liệu học tập cũng đa dạng hơn. Nhưng chắc chắn có một vấn đề dễ nhận ra, là văn hóa đọc đang có trục trặc, sinh viên đang thiếu sự coi trọng việc đọc sách. Gần như là đọc sách theo mùa vụ, phục vụ cho thi cử là chính. Có thể kể ra hàng tá nguyên nhân, nhưng có nguyên nhân đến từ những người thầy. Những người đi giảng dạy đã không truyền cảm hứng đam mê sách vở được cho học trò. Thậm chí, không ít những người thầy cô cũng chưa thực sự quan tâm đến chuyện đọc sách, chưa nghiêm túc trong đọc sách nên không thể truyền cảm hứng cho học trò được.

Đọc sách luôn đi cùng với việc dạy học. Dù dạy học ở cấp nào và thời đoạn nào thì người làm thầy, làm cô cũng phải đọc sách một cách nghiêm túc. Chỉ có như vậy mới có được kiến thức để dạy cho học trò. Và các thầy cô cũng phải đọc một cách nghiêm túc để làm gương cho học trò, truyền cảm hứng cho người học, người đọc. Với giảng dạy đại học thì việc đọc lại càng quan trọng. Bởi dạy đại học phải gắn với nghiên cứu khoa học. Chỉ có nghiên cứu thì mới giảng dạy tốt hơn được. Và giảng dạy cũng là một điều kiện thuận lợi để người dạy chia sẻ, trao đổi những phát hiện mà mình nghiên cứu thấy. Thế nên làm giảng viên mà không đọc sách nghiêm túc, thường xuyên thì thật sự là không thể dạy được học trò. Tri thức nhân loại đang thay đổi nhanh chóng và được nhân lên theo cấp số nhân hàng ngày, hàng giờ. Vậy nên đọc sách để tiếp

cận tri thức và để làm tốt cho công việc học. Trong môi trường giáo dục, đọc sách là để dạy tốt hơn. Khi cô thầy coi trọng việc đọc sách và truyền cảm hứng cho học trò thì văn hóa đọc sẽ hình thành và phát triển một cách tự nhiên.

Một chiến lược đọc sách hiệu quả là góp phần phát triển nền giáo dục quốc gia

Lâu nay chúng ta thường bàn nhiều về văn hóa đọc, về tình trạng xuất bản sách hay về thực trạng đọc sách ở lớp trẻ. Nhưng từ trong gia đình đến nhà trường cũng ít khi dạy cho con trẻ, dạy cho học trò đọc sách thế nào cho bài bản, cho hiệu quả. Nghĩa là hướng đến một chiến lược đọc sách lâu dài và phù hợp. Trong khi đây lại là vấn đề quan trọng của chuyện đọc sách, của xây dựng văn hóa đọc.

Để xây dựng nền tảng cơ bản cho văn hóa đọc, hay cụ thể là để đọc sách một cách hiệu quả thì cần phải thực hiện 4 bước cơ bản. Thứ nhất là phải xác định rõ mục tiêu cho việc đọc sách. Thứ hai là phân loại sách để đọc. Thứ ba là xây dựng một kế hoạch đọc sách đầy đủ. Và cuối cùng, là bước quan trọng nhất: xây dựng phương pháp đọc sách một cách hiệu quả.

Bắt đầu đọc sách, người ta phải xác định mục tiêu của mình để có chiến lược đọc sách phù hợp. Thường thì có nhiều mục tiêu khác nhau trong việc đọc sách và các mục tiêu đọc sách cũng thay đổi. Một người đọc sách không chỉ cho một mục tiêu nhất định mà là cùng lúc nhiều mục tiêu, nhưng có mục tiêu chính và mục tiêu phụ. Và các giai đoạn, các công việc cũng làm thay đổi mục tiêu cụ thể. Nhìn chung, có một số mục tiêu cơ bản của việc đọc sách: giải trí, cập nhật thông tin, kiến tạo tri thức nền tảng, kiến tạo tri thức chuyên môn, tìm kiếm lý thuyết và phương pháp tiếp cận khoa học, đánh giá một công trình hay một tác phẩm. Khi đọc sách người ta lựa chọn mục

tiêu chính và mục tiêu phụ để lựa chọn sách đọc và cách đọc phù hợp.

Phân loại sách là sự chuẩn bị đầu tiên cho một chiến lược đọc sách. Có nhiều cách phân loại sách và tùy theo mục tiêu cũng như các giai đoạn khác nhau mà người ta đưa ra những cách phân loại phù hợp. Thông thường dựa vào mục tiêu và chức năng người ta sẽ phân thành các loại sách cơ bản sau: sách giải trí, sách phổ thông, sách kinh điển, sách chuyên ngành - chuyên khảo, sách tra cứu. Phân loại sách như vậy sẽ cho chúng ta biết lúc nào phải đọc sách nào và đạt được mục tiêu nào. Ví như để nắm bắt thông tin cơ bản thì đọc sách phổ thông, để có nền tảng tri thức cơ bản tốt thì đọc sách kinh điển, khi có tri thức nền tảng thì đọc sách chuyên ngành để kiến thức chuyên sâu trong lĩnh vực của mình, hay khi cần tra cứu một thông tin, một vấn đề hay một thuật ngữ thì cần phải đọc sách tra cứu là các từ điển...

Xây dựng và thực hiện một kế hoạch đọc sách bền bỉ và hợp lý là yếu tố quan trọng trong chuyện đọc sách. Thường có hai vấn đề quan trọng trong kế hoạch đọc sách của một người đọc là đọc sách thường xuyên và đọc sách phục vụ cho một công việc, một vấn đề cụ thể. Đọc sách thường xuyên là vấn đề quan trọng, giúp cho người đọc có một lịch trình đọc sách đầy đủ và rèn luyện tính kiên trì của người đọc. Tùy theo thời điểm trong ngày mà người ta chọn đọc sách nào cho hiệu quả. Nhưng quan trọng nhất vẫn là phải duy trì được việc đọc sách hàng ngày, từ sách giải trí, sách phổ thông hay sách kinh điển. Việc này giúp người đọc có một nền tảng tri thức sâu rộng và bền vững, liên tục được bồi đắp. Nếu đọc sách thường xuyên tạo cho người đọc một nền tảng kiến thức vững chãi thì việc đọc sách để vận dụng vào một công việc hay một vấn đề cụ thể chính là sử dụng kết hợp tri thức nền tảng và tri thức chuyên môn vào công việc. Khi đó phải đọc sách chuyên khảo, tra từ điển để làm rõ những vấn đề mà mình quan tâm. Nhìn chung, kế hoạch đọc sách không khó nhưng thực hiện nó một cách nghiêm túc lại là vấn đề rất khó.

Tìm phương pháp đọc sách hiệu quả là vấn đề quan trọng nhất và cũng phức tạp nhất. Hầu hết người đọc thường không tìm được các phương pháp phù hợp nên việc đọc sách hay bị gián đoạn, đọc theo cảm hứng và không đạt được mục tiêu đặt ra. Phân tích quá trình đọc sách và vận dụng việc đọc sách vào công việc cũng như cuộc sống, nhất là từ những người làm nghiên cứu khoa học, người ta đưa ra 7 nguyên tắc quan trọng cũng là những phương pháp đọc sách hiệu quả.

Thứ nhất, đọc gắn với ghi chép. Khi đọc sách, cần phải ghi chép lại các thông tin cơ bản như tên sách, năm xuất bản, nhà xuất bản, ngôn ngữ, số trang, mã số thư viện. Đọc sách cũng phải ghi chép tóm tắt các nội dung chính của sách như đối tượng, chủ đề, nội dung, quan điểm, tư tưởng, lý thuyết, phương pháp tiếp cận. Cố gắng tóm tắt theo cách hiểu và cảm nhận của mình. Tốt nhất là đọc hôm nào ghi chép hôm đó. Nhật ký đọc sách là vấn đề quan trọng. Cần ghi chép hàng ngày những gì mình đọc được và cả những gì mình suy nghĩ về những cái mình đọc để từ đó mở rộng việc đọc ra những chân trời rộng lớn hơn. Nhất là những cái mình chưa hiểu, hiểu chưa rõ để tìm sách đọc tiếp cho rõ ràng hơn hay tìm người trao đổi cho biết sâu thêm.

Thứ hai, đọc gắn với viết. Có những người đọc sách để phục vụ công việc và viết là công việc chính cũng là mục tiêu quan trọng trong việc đọc sách của họ. Nhưng cũng có những người viết không phải là mục tiêu chính. Có điều đọc sách thì cần gắn với viết. Có thể là viết lại những suy nghĩ, trần trở hay cảm nhận của mình về nội dung liên quan đến cái mình vừa

đọc, có thể viết những vấn đề mình quan tâm có liên quan đến cuốn sách. Nhưng viết là một cách để hiểu sách và ghi nhớ nội dung sách.

Thứ ba, đọc gắn với suy nghĩ. Khi đọc sách thì cũng cần phải nghĩ đến vấn đề mình quan tâm, nghĩ đến công việc mình đang làm, nghĩ đến những cuốn sách khác liên quan, nghĩ đến cái hay và cái dở của cuốn sách. Nói chung, đó là suy nghĩ mở rộng ra ngoài những thông tin, kiến thức mà cuốn sách cung cấp, gắn những tri thức mình tiếp nhận được với công việc và cảm nhận của mình tại thời điểm đọc cuốn sách đó. Suy nghĩ mở rộng như vậy giúp người đọc biết mình thu nhận được những gì sau khi đọc.

Thứ tư, đọc gắn với phê phán. Một cuốn sách bao giờ cũng có những cái hay và cái chưa hay, cái phù hợp và cái chưa phù hợp, cái chặt chẽ và cái còn thiếu căn cứ... Vậy nên đọc sách cũng gắn với tinh thần phê phán. Phê phán một cách có cơ sở sẽ giúp cho những gì mình đọc trở nên bổ ích hơn. Tư duy phê phán giúp ta nhận biết được cái hay - dở, phù hợp - chưa phù hợp của nội dung cuốn sách. Từ đó giúp ta chủ động tiếp cận các thông tin sách vở, hay tìm kiếm những hướng đi cho công việc của mình qua tiếp nhận cái thích hợp, cái tích cực của người đi trước để lựa chọn bước đi cho mình.

Thứ năm, đọc gắn với trao đổi. Khi đọc một cuốn sách, hãy mở lòng trao đổi với người khác. Trao đổi với những người quan tâm, với thầy cô hướng dẫn, với bạn bè cùng ngành. Chúng ta nên cố gắng chia sẻ những gì mình thu nhận được sau khi đọc bởi đó là một cách để hệ thống lại kiến thức cũng như nhân rộng kiến thức mình thu được một cách hiệu quả nhất. Sau khi trao đổi thì nên đọc lại để hiểu sâu hơn đối với các sách quan trọng.

Thứ sáu, đọc gắn với liên hệ. Sách thường viết về những thứ không xa xôi với cuộc sống, cho dù là loại sách gì thì cũng luôn có sự liên quan, gắn bó với cuộc sống con người. Vậy nên khi đọc sách cũng cần phải liên hệ: liên hệ với công việc, liên hệ với cuộc sống

của mình, liên hệ với những thứ mình quan tâm, liên hệ với những cuốn sách khác mình đã đọc và cả liên hệ với những cuốn sách mình đang cần tìm để đọc. Việc liên hệ như một cách giúp người đọc mở rộng mạng lưới tiếp cận tri thức, khả năng vận dụng những tri thức từ trong cuốn sách vừa đọc vào công việc và cuộc sống sao cho phù hợp.

Cuối cùng, đọc thường xuyên. Đọc sách cũng như ăn uống hàng ngày. Một cơ thể khỏe mạnh khi có một chế độ ăn uống hợp lý thường xuyên chứ không phải nhờ ăn một bữa thật ngon. Đọc sách cũng vậy, cần phải được duy trì thường xuyên và liên tục. Chỉ có như vậy mới kiến tạo được một hệ thống tri thức nền tảng tốt, tri thức chuyên môn sâu giúp mình nhận thức cuộc sống một cách rõ ràng và tiếp cận công việc một cách phù hợp hơn.

Tóm lại, lâu nay chúng ta rơi vào tình trạng đọc sách theo cảm hứng, theo yêu cầu công việc một cách thụ động mà chưa có một chiến lược đọc sách sao cho hiệu quả. Vì thế nên có khi thì lao đầu vào thư viện đọc cả ngày lẫn đêm, nhưng rồi lại bỏ bê việc đọc hàng tháng, hàng năm. Vậy nên thiếu cả tri thức nền tảng lẫn chuyên môn, khó tiếp cận cuộc sống văn minh hiện đại cũng như khó tiếp cận các công việc đòi hỏi phải có tri thức chuyên sâu. Để khắc phục điều đó thì cần phải xây dựng một chiến lược đọc sách phù hợp và hiệu quả. Và quan trọng hơn nữa là phải kiên trì, bền bỉ thực hiện chiến lược đọc sách do mình đưa ra. Điều đó sẽ góp phần cải thiện văn hóa đọc một cách tích cực hơn nhằm góp phần phát triển nền giáo dục quốc gia./.